

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ВИХОВАННЯ У ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧІЙ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ

Розглядається система принципів, яка дозволяє створити простір виховання на основі простору туризму відповідно до завдань виховання особистості.

Ключові слова: туристсько-краєзнавча діяльність, принцип виховання, простір туризму, виховний простір.

Туристсько-краєзнавча діяльність орієнтована на включення учнів у природне та соціокультурне середовища, які у сукупності з часом створюють суб'єктивний простір туризму. Під простором туризму ми розуміємо сукупність соціокультурних і природнокліматичних ресурсів, адаптованих до сприймання їх особистістю у вигляді туристичних об'єктів, місць розміщення та харчування туристів; комунікаційних мереж, відношень усіх суб'єктів туризму між собою, з мешканцями території, по якій здійснюється подорож, представниками органів влади, що впливають на розвиток ринку туристичних послуг.

Феномен туристсько-краєзнавчої діяльності безпосередньо пов'язаний з простором туризму і має яскраво виражену дуальну природу. Безпосередня прив'язка цієї діяльності до часово-просторових меж життєдіяльності людини, людської спільноти на певній території та людства в цілому, з одного боку, приводить до процесу персоніфікації людського досвіду, а з іншого – до формування та уточнення потребово-мотиваційної сфери особистості. Причому персоніфікація досвіду в процесі краєзнавчого пошуку безпосередньо пов'язана з розвитком інтелектуальних сил, тому що завдання, яке вирішує вихованець, знаходитиметься у зоні його найближчого розвитку. В той же час дуальна природа властива психічному розвитку особистості, саме на це звертає увагу Д. Ельконін, який писав: "... при розгляді психічного розвитку має місце, з одного боку, своєрідний дуалізм, з іншого, паралелізм двох основних ліній розвитку: мотиваційно-потребової сфери й інтелектуальних пізнавальних процесів. Зрозуміти психічний розвиток дитини як єдиний процес можливо тільки подолавши цей дуалізм і паралелізм" [5: 71]. Зважаючи на дуальну природу туристсько-краєзнавчої діяльності, можливо, саме вона оптимально пристосована для подолання цього дуалізму та паралелізму, процесу психічного розвитку особистості.

Психічний розвиток, у тому числі і моральне становлення особистості, як сукупності ставлень до складових простору, відбувається у діяльності, протягом якої особистість знаходиться у суб'єкт-об'єктних відносинах як з окремими людьми та спільнотою в цілому, так і природним та соціокультурним середовищами, від яких ця особистість залежить. Слід зауважити, що розглядаючи людину як активну складову діяльності, ми розглядаємо її саме як особистість. На думку О. Леонтєва, особистість є особливою якістю, що набувається індивідом у суспільстві, у сукупності відносин, до яких індивід залучається, які є суспільними за своєю природою [6: 384]. Тобто поза відносинами суспільного характеру особистості не існує, а питання про мораль та моральність ми можемо піднімати тільки по відношенню до особистості.

Стати особистістю індивід може тільки протягом діяльності, яка має суспільний характер. Виходячи з цього, ми повинні розглядати особистість тільки в контексті певної людської спільноти та суб'єкт-об'єктних відносин, які цій спільноті властиві. Саме з причини особистісної взаємодії протягом навчально-виховного процесу таке велике значення надається в педагогіці визначенню принципів виховання. Зважаючи на те, що ми розглядаємо туристсько-краєзнавчу діяльність як діяльність підпорядковану цілям, визначеним вихователем на основі соціального замовлення, керовану ним, вона є, з одного боку, складовою навчально-виховного процесу, а з другого, системоутворюючим фактором педагогічного процесу, змістом якого буде край, що передається особистості природним

шляхом без використання дидактичних засобів: підручників, засобів наочності тощо. Цей педагогічний процес буде реалізовуватися у межах просторово-часового континууму та матиме наступні об'єктивно існуючі суб'єкти: вихователь (інструктор туристської групи), колектив туристської групи, природний та соціокультурний простір подорожі. Якщо врахувати те, що протягом туристсько-краєзнавчої діяльності особистість займає активну позицію відносно своїх особистісних якостей та персоніфікованого досвіду, ми можемо і її вважати важливим елементом педагогічного впливу.

Достатньо велика кількість суб'єктів туристсько-краєзнавчої діяльності вимагає регулювання їх відносин за допомогою системи принципів. Сам термін принцип має широке використання як у науковій практиці, так і у виробничій та буденній стороні людського життя. Саме з цієї причини досить часто термін використовується некоректно.

Об'єктом нашого дослідження є туристсько-краєзнавча діяльність учнівської молоді, а її *предметом* система педагогічних принципів, які регулюють туристсько-краєзнавчу діяльність.

Результати дослідження. У проблемі, яку ми вивчаємо, складність завдання полягатиме в тому, що взаємодія з різними суб'єктами туристсько-краєзнавчої діяльності та об'єктивно існуючими складовими простору має багато специфічного. На відміну від навчально-виховного процесу навчального закладу, який має чітко окреслені просторові та часові межі, туристсько-краєзнавча діяльність відкрита у просторі та часі. Звідси виходить, що будь-які об'єкти, процеси, спільноти можуть бути залучені до простору туризму, і їх взаємодію з учнями теж треба регламентувати системою принципів. За визначенням В. Костеловського, "Принцип (від лат. *principium* – начало, основа) – те, що лежить в основі певної сукупності фактів або знань" [3: 365]. За іншими джерелами, принцип основне, вихідне положення якої-небудь теорії, учіння, світогляду, теоретичної програми [1: 594], чи провідна ідея, основне правило діяльності; внутрішнє переконання, погляд на речі, які визначають поведінкову норму [2: 409].

Виходячи з означеного вище, ми розуміємо під принципами морального виховання у процесі туристсько-краєзнавчої діяльності провідні правила взаємовідносин суб'єктів туристсько-краєзнавчої діяльності, які прагнуть до переходу у внутрішні переконання, відношення до всіх складових простору туризму і визначатимуть поведінкову норму.

Складові туристсько-краєзнавчої діяльності – туризм та краєзнавство – виступають у якості засобів персоніфікації суспільного досвіду, переводу об'єктивного природного та соціокультурного простору в суб'єктивний простір туризму особистості та олюднення цього простору. Ми вважаємо, що саме з цих позицій необхідно розглядати сутність суб'єкт-об'єктних зв'язків, які притаманні туристсько-краєзнавчій діяльності. Виходячи з того, що протягом туристсько-краєзнавчої діяльності вирішальний вплив на особистість матимуть вихователь, туристський колектив, а також природний та соціокультурний простір, проблема визначення принципів туристсько-краєзнавчої діяльності повинна вирішуватися у декількох площинах. Першою з них є площина педагогічної етики, у якій здійснюватиметься регулювання взаємодії вихователя з вихованцями. Накладається на неї площина групової (корпоративної) етики, яка визначатиме стилі поведінки членів туристської групи по відношенню до своїх та поведінки групи по відношенню до вихователів та педагогічного процесу в цілому. Третьою буде площина етичного ставлення до природного та соціокультурного простору.

Ми погоджуємося з висновками Г. Васяновича, на думку якого, "найбільш узагальнено моральні вимоги до особистості педагога, його діяльності містяться в моральних принципах" [4: 57]. Звідси виходить, що у системі взаємовідносин вихователя та вихованця моральні принципи педагога як складова його особистості, будуть первинними по відношенню до моральних принципів вихованця тому, що суб'єктивна система моральності особистості вихованця буде формуватися під впливом прикладу вихователя. В той же час неможливо розділяти принципи професійної поведінки та принципи поведінки вихованця

тому, що вони є засобами регулювання відносин між суб'єктами навчально-виховного процесу.

Такий підхід змушує нас відмовитися від єдиної, універсальної системи педагогічних принципів, а перейти до більш складної системи, яка побудована на основі взаємообумовлених систем принципів. У випадку нашого дослідження особистість вступає у складний процес взаємовідносин зі складовими простору туризму, членами туристської групи, вихователями-інструкторами, власним внутрішнім світом. Виходячи з цього, загальна система принципів туристсько-краєзнавчої діяльності складатиметься з наступних систем:

- Принципи організації простору туризму, провідними завданнями яких є оптимальне включення особистості у просторово-часовий континуум, яке забезпечує максимальну щільність часу взаємодії з його складовими.
- Принципи організації туристської групи – орієнтують на формування колективу, здатного забезпечити особливості максимальні можливості для повного розкриття її індивідуальності.
- Принципи педагогічної етики – регулюють поведінку вихователя по відношенню не тільки вихованця, а й туристського колективу та всіх складових простору туризму. Виходячи з того, що саме вихователь є генератором та носієм мети виховання, що становить основу туристсько-краєзнавчої діяльності, принципи педагогічної етики є принципами управління навчально-виховним процесом на основі туристсько-краєзнавчої діяльності.
- Принципи особистісної поведінки – регулюють діяльність особистості протягом її взаємодії з усіма суб'єктами туристсько-краєзнавчої діяльності та залежно від вікових особливостей вихованців повинні трансформуватися у Етичний кодекс (правила поведінки) для туристів кожної вікової групи.

Слід визначити, що перші дві групи принципів є принципами організації, тобто правлять керівництвом для вихователів по включенню вихованців у природний та соціокультурний простір. Провідним завданням цих принципів є перетворення простору життєдіяльності у простір туризму, а провідною ідеєю цих систем принципів є створення умов для формування відношень вихованця до всіх складових простору. Третя та четверта групи є принципами особистісної поведінки (вихователя та вихованців), отже, повинні бути тотожні принципам моралі і відповідатимуть за формування відношення до людей.

Виявлений нами підхід до формування системи педагогічних принципів не тільки дозволяє впорядкувати педагогічні впливи, а й робить педагогічну систему адекватною до завдання формування морального ставлення до себе, до людей, до оточуючого простору та до праці як матеріалізованого відношення до людини в процесі розподілу ресурсів та продуктів праці. Самі принципи організації простору виховання виходять з принципів моралі, властивостей простору і часу та закономірностей виховання.

Такий підхід дає можливість об'єднати всі групи принципів у матрицю, яка пояснює сутність управління простором виховання, створеного на основі туристсько-краєзнавчої діяльності (рис. 1). Причому система педагогічних принципів виховання та навчання при організації туристсько-краєзнавчої діяльності залишається оболонкою для побудови навчально-виховного процесу, а система, що виявлена нами, дає можливість безпомилково перетворити простір туризму у простір виховання і тим самим створити оптимальні умови для соціалізації особистості.

	Принципи педагогічної етики	
Принципи особистісної поведінки вихованця протягом туристсько-краєзнавчого циклу	ПРОСТІР ВИХОВАННЯ СТВОРЕНИЙ НА ОСНОВІ ПРОСТОРУ ТУРИЗМУ	Принципи організації колективу туристської групи
	Принципи організації простору туризму	

Рис. 1. Матриця системи педагогічних принципів простору виховання, створеного на основі простору туризму.

Простір туризму одночасно виступає в якості носія ресурсів як для забезпечення життєдіяльності особистості та туристської групи, так і провідним активатором особистісних потреб. Саме тому створення простору виховання без реалізації принципу організації простору туризму, на нашу думку, неможливо. У цій групі принципів ми виділили:

- принцип вибору цілей туристсько-краєзнавчої діяльності відповідно до наявних туристичних ресурсів простору подорожі;
- принцип єдності і взаємозалежності всіх суб'єктів педагогічного процесу, матеріальних об'єктів та процесів, нематеріальної складової природного та соціокультурного простору в туристсько-краєзнавчому циклі;
- принцип відповідності простору туризму завданням формування особистості, що реалізується при виконанні наступних вимог:
 - відповідності завдань туристсько-краєзнавчої діяльності зоні найближчого розвитку вихованців;
 - розширення простору туризму на всіх етапах формування особистості;
 - відкритості життєдіяльності туристської групи.

Принципи організації туристської групи, які можна вважати принципами корпоративної етики колективу туристської групи:

- принцип єдності цілей та дій суб'єктів туристсько-краєзнавчої діяльності;
- принцип виконання вимог товариша, які відповідають компетенції його посади в групі;
- принцип відповідального ставлення до своїх прав та обов'язків, виконання якого можливо за виконанням наступних вимог:
 - домінування прав особистості у туристській групі;
 - персоналізації відповідальності.

У туристсько-краєзнавчій діяльності особливого значення набуває поведінка інструкторів-вихователів тому, що протягом туристської подорожі ми практично маємо ситуацію соціальної депривації. Це накладає особливий відбиток на взаємовідносини вихователя і вихованців і потребує виділення окремої групи педагогічних принципів, принципів педагогічної етики.

Серед принципів педагогічної етики Г. Васянович виділяє як провідні: принцип педагогічного гуманізму, принцип педагогічного оптимізму, принцип колективізму, принцип громадянськості і патріотизму [14]. З урахуванням специфіки туристсько-краєзнавчої діяльності і в першу чергу її орієнтацію на персоніфікацію всіх складових простору туризму ми виявили наступні принципи педагогічної етики:

- принцип єдності цілей суспільства, педагогічного процесу, туристської групи;
- принцип педагогічної толерантності, який реалізується шляхом:
 - співробітництва вихователя і туристської групи;
 - педагогічного оптимізму.
- принцип педагогічного гуманізму:
 - надання вихованцю необхідного простору для найліпшого розкриття його індивідуальності;
 - гуманізації обставин у туристсько-краєзнавчій діяльності.

Вирішальний вплив на формування особистості мають власні вчинки вихованця, які повинні відповідати наступним принципам. На основі цих принципів особистісної поведінки відповідно до вікових особливостей розробляються правила (закони) поведінки юного туриста:

- урахування інтересів оточення, всіх членів туристської групи;
- відповідального ставлення до своєї поведінки;
- свідомості, активності та самодіяльної творчості вихованця протягом туристсько-краєзнавчого циклу.

	єдності цілей суспільства, педагогічного процесу, туристської групи	співробітництва вихователя і туристської групи	педагогічного оптимізму	надання вихованцю необхідного простору для найліпшого розкриття його індивідуальності	Гуманізації обставин у туристсько-краєзнавчій діяльності	
		Педагогічної толерантності		Педагогічного гуманізму		
урахування інтересів оточення, всіх членів туристської групи	Простір єдності цілей I					єдності цілей та дій суб'єктів туристсько-краєзнавчої діяльності
відповідального ставлення до своєї поведінки		Простір співробітництва та відповідальної залежності				виконання вимог товариша які відповідають компетенції його посади в групі
свідомості, активності та самодіяльної творчості вихованця протягом туристсько-краєзнавчого циклу				Простір відкритості життєдіяльності туристської групи III		відповідального ставлення до своїх прав та обов'язків
						домінування прав особистості у туристській групі
						персоналізації відповідальності
	вибору цілей туристсько-краєзнавчої діяльності відповідно до наявних туристичних ресурсів простору подорожі	єдності і взаємозалежності всіх суб'єктів педагогічного процесу, матеріальних об'єктів та процесів, нематеріальної складової природного та соціокультурного простору в туристсько-краєзнавчому циклі		Відповідності простору туризму завданням формування особистості		
				відповідності завдань туристсько-краєзнавчої діяльності зоні найближчого розвитку вихованців	розширення простору туризму на всіх етапах формування особистості	
					відкритості життєдіяльності туристської групи	

Аналізуючи систему педагогічних принципів туристсько-краєзнавчої діяльності, ми прийшли до наступних висновків:

1. Процес узгодження принципів педагогічного процесу на основі туристсько-краєзнавчої діяльності приводить до отримання педагогічним простором нової якості. Від індивідуального простору кожного з суб'єктів ми приходимо дійсно до простору навчально-виховного процесу.
2. Простір навчально-виховного процесу створює ситуацію єдності та взаємообумовленості всіх предметів та об'єктів природного та соціокультурного середовища, узгоджуючи їх дії не тільки у просторових межах але й у часі.
3. Взаємодія принципів різних груп створює три просторові об'єднання:
 - I простір єдності цілей;
 - II простір співробітництва та відповідальної залежності;
 - III простір відкритості життєдіяльності туристської групи.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ожегов С.И. Словарь русского языка: 70000 слов /под ред. Н.Ю. Шведовой. – 22 изд. – М.:Русский язык, 1990. – 921 с.
2. Словарь иностранных слов. – 18-е изд., стер. – М.: Рус. яз., 1989. – 624 с.
3. Костеловский В. Принцип // Философская энциклопедия. – Т. 4. – 1967. – С. 365.
4. Васянович Г.П. Педагогічна етика: Навчально-методичний посібник. – Львів: Норма, 2005. – 344с.
5. Эльконин Д.Б. Психическое развитие в детских возрастах. – М., Воронеж: Ин-т практ. психологии, 1995.
6. Леонтьев А.Н. Избр. психол. произв. – М.: Педагогика, 1983.

Шипко А.Л.

СИСТЕМА ПРИНЦИПОВ ВОСПИТАНИЯ В ТУРИСТСКО-КРАЕВЕДЧЕСКОЙ РАБОТЕ

Рассматривается система принципов, которая позволяет создать пространство воспитания на основе пространства туризма в соответствии с заданиями воспитания личности.

Ключевые слова: туристско-краеведческая деятельность, принцип воспитания, пространство туризма, воспитательное пространство.

Shipko A.L.

THE SYSTEM OF THE EDUCATION PRINCIPLES IN THE TOURIST AND REGIONAL STUDIES WORK

The system of principles that helps to form some space of education on the basis of tourism space according to the aims of personality education is observed.

Key words: tourist and local history activity, principle of education, space of tourism, space of education.

УДК 37.033

Юркова Т. Ф.

МЕТОДИКА ФОРМУВАННЯ В УЧНІВ 5-6 КЛАСІВ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ ЗАСОБАМИ УКРАЇНСЬКОГО ФОЛЬКЛОРУ

Статтю присвячено висвітленню методичних аспектів формування у молодших підлітків ціннісного ставлення до природи засобами українського фольклору. В ній проаналізовано зміст навчальних програм щодо творів екологічного спрямування з природознавства та української літератури.

Ключові слова: цінності, підлітки, фольклор, природа.